

ชุมชนบ้านเวียงใต้:

บทบาทหญิง – ชายในการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

ตำบลเวียง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย

โครงการนี้ได้รับการสนับสนุน
จากสหภาพยุโรป

คำนำ

บ้านเวียงใต้ หมู่ 15 ตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงรายเป็นชุมชนตั้งอยู่ในลุ่มน้ำอิงตอนกลาง พื้นที่ของชุมชนเป็นพื้นที่ราบลุ่มริมน้ำอิง เป็นชุมชนเมือง และเป็นพื้นที่บรรจบของแม่น้ำลาวลำน้ำสาขาที่เชื่อมโยงสู่แม่น้ำอิงที่ยาวกว่า 260 กิโลเมตร ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพและบริการทางนิเวศหล่อเลี้ยงวิถีความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นกลางน้ำและทำynnน้ำแล้วไหลไปบรรจบแม่น้ำอิง ลุ่มน้ำอิงเป็นพื้นที่เชื่อมต่อด้านการอนุรักษ์ (Conservation Corridor) ที่มีความเสี่ยงต่อการคุกคามมากที่สุดแห่งหนึ่งในอินโด-เบอร์มา ฮอตสปอต (Indo-Burma Hotspot) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และภาคีต่าง ๆ ในการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำอิงให้ยั่งยืนโดยเฉพาะชุมชนต้นน้ำจึงเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้นโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน (Empowerment of Local Networks and Local Authorities (LAs) for Sustainable Inng Watershed Management หรือ โครงการอนุรักษ์แม่น้ำอิง) ภายใตความร่วมมือระหว่างศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (RECOFTC) – ประเทศไทย กับสถาบันความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย โดยมีภาคีท้องถิ่นในการดำเนินงานคือ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง กลุ่มรักษ์เชียงของ สถาบันปวงพญาพยาว มหาวิทยาลัยพะเยา ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสหภาพยุโรป โดยมีพื้นที่ชุมชนเป้าหมายในการปฏิบัติการเพื่อสร้างรูปธรรม บทเรียน และองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรเพื่อขยายผลสู่ชุมชนอื่น ๆ ในลุ่มน้ำ บ้านเวียงใต้เป็นชุมชนหนึ่งในชุมชนเป้าหมายโครงการอนุรักษ์แม่น้ำอิงที่มีรูปธรรมตัวอย่างด้านการมีส่วนร่วมของบทบาทผู้หญิงและผู้ชายในการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ มีการส่งเสริมด้านการอนุรักษ์เพื่อความมั่นคงด้านอาหารของคนในชุมชน จึงได้ทำการศึกษารวบรวมข้อมูลพื้นฐาน สภาพเศรษฐกิจสังคม รูปแบบและบทเรียนการจัดการเขตอนุรักษ์ของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ข้อมูลบทเรียนที่ดีที่สามารถขยายผลสู่ชุมชนอื่น ๆ ในลุ่มน้ำอิง และใช้สนับสนุนนโยบายการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำโดยชุมชนมีส่วนร่วมต่อไป

สารบัญ

ประวัติชุมชน	3
ที่ตั้ง สภาพภูมิประเทศ	9
การใช้ประโยชน์ที่ดิน	10
สภาพทางเศรษฐกิจ-สังคม และวัฒนธรรม	13
บทบาทหญิง-ชายในการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ บ้านเวียงใต้	17
ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ	25
ปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความสำเร็จ	
ในการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านเวียงใต้	27
ความท้าทาย	29
ข้อเสนอแนะในการจัดการทรัพยากร	31
เอกสารอ้างอิง	33
ภาคผนวก	34

1

ประวัติชุมชน

ชุมชนเวียงใต้เดิมขึ้นกับหมู่ที่ 1 ตำบลเวียงเทิง ต่อมาแยกจากหมู่ที่ 1 เป็นหมู่ที่ 15 ตำบลเวียง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ปัจจุบันบ้านเวียงใต้ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลเวียงเทิง เป็นชุมชนที่เป็นศูนย์กลางของอำเภอเทิงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีประชากรจำนวน 905 คน มีครัวเรือนจำนวน 242 ครัวเรือน ลักษณะเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ประชาชนในชุมชนจึงมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย เช่น ค้าขาย รับราชการ เกษตรกรรม ทำประมง รับจ้าง ธุรกิจหอพัก ที่พักริศอรุท เป็นต้น ด้านการพัฒนาชุมชนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งผู้หญิงและผู้ชายมีบทบาทร่วมกัน การปกครองของบ้านเวียงใต้ตั้งแต่อดีตเป็นบทบาทของเพศชายในการเป็นผู้นำและเริ่มมีผู้หญิงเข้ามาสืบบทบาทมากขึ้นในปี 2551 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน รายนามผู้ใหญ่บ้าน มีดังต่อไปนี้

นายบุญยืน โนราช	พ.ศ. 2531 - 2535
นายประสิทธิ์ ณ น่าน	พ.ศ. 2535 - 2541
นายธงชัย คล่องการคำ	พ.ศ. 2541 - 2546
นายอำนาจ บุญยรัตน์	พ.ศ. 2546 - 2551
นางสาวเฉลียว ณ น่าน	พ.ศ. 2551 – 2556 (สมัยที่ 1)
นางสาวเฉลียว ณ น่าน	พ.ศ. 2556 - ปัจจุบัน (สมัยที่ 2)

ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านเวียงใต้และพัฒนาการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นั้นมีความสัมพันธ์กับบทบาทหญิงชายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 ยุค ดังต่อไปนี้

ยุคตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ. 1829 - พ.ศ. 2510)

เมื่อครั้ง พ.ศ. 1829 พระยาร่วงเทิงได้ทำพิธีฝังเสาหลักเมืองไว้เป็นชัยภูมิบนดอยพระธาตุจอมจ้อ เพื่อเป็นศรีแก่เมืองเทิง โดยสร้างกำแพงเมืองเป็นรูปเกือกม้าแบ่งเมืองออกเป็น 2 ส่วน มีแม่น้ำอิงผ่ากลางยาวไปตามแนวทิศตะวันตกจรดทิศตะวันตก ประมาณ 1,600 เมตร และกว้างในแนวทิศเหนือ ทิศใต้ ประมาณ 800 เมตร มีประตูและหอรบ 7 ประตู ประกอบด้วย 1) ประตูสุล 2) ประตูขอ 3) ประตูปล่อง 4) ประตูหินหรือประตูขอต้า 5) ประตูชัย 6) ประตูปล่องข้าง และ 7) ประตูขวาง

พระยาอรรณพได้ปกครองนครเวียงเทิงมาจนถึง พ.ศ. 1830 มีผู้ปกครองนครถึงองค์สุดท้าย คือ เจ้าหลวงสาร หรือพระยาไชยสาร เมื่อ พ.ศ. 2443 ในสมัยนั้นอำเภอเทิงเป็นกิ่งแขวงขึ้นตรงกับจังหวัดน่าน บริเวณอำเภอเทิงในขณะนั้นเป็นพื้นที่ทำการเกษตร เป็นจุดผลิตเสบียงอาหารเพื่อส่งไปให้กองทัพพม่าซึ่งอยู่ในยุคที่พม่ากำลังมีสงคราม ประชากรส่วนใหญ่ ร้อยละ 70-75 ได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากจังหวัดน่าน

พ.ศ. 2457 กิ่งแขวงเวียงเทิง จังหวัดน่าน ได้รับการยกฐานะจากเป็นอำเภอเทิง ขึ้นต่อจังหวัดเชียงราย

ช่วง พ.ศ. 2500 มีการอพยพย้ายถิ่นของชาวอีสานเข้ามาอยู่ในอำเภอเทิง บริเวณบ้านร่องรวี ในปัจจุบัน เพราะเป็นพื้นที่ที่มีป่าที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานทำกิน มีสัตว์ป่า เช่น เสือ กวาง ลิง เป็นต้น

ยุคการพัฒนาประเทศ (พ.ศ. 2510 - พ.ศ. 2550)

พ.ศ. 2510 หมู่บ้านเริ่มมีน้ำประปาใช้ พ.ศ. 2516 เกิดภัยพิบัติน้ำท่วมใหญ่ครั้งแรกทำให้บ้านเรือนริมน้ำได้รับความเสียหาย และในปีนั้นหมู่บ้านเริ่มมีไฟฟ้าใช้ ต่อมา พ.ศ. 2517 ได้มีการปรับปรุงสถานีอนามัยเดิม และเปลี่ยนเป็นโรงพยาบาลเทิง ขนาด 6 เตียง พ.ศ. 2518 สมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนีเสด็จมาเยี่ยมเยียนประชาชนในอำเภอเทิง พ.ศ. 2523 เกิดภัยพิบัติน้ำท่วม แต่ชุมชนไม่ได้รับความเสียหาย

พ.ศ. 2531 บ้านเวียงใต้แยกหมู่บ้านออกจากหมู่ 1 มาเป็นหมู่ 15 โดยมีจำนวนครัวเรือนประมาณ 180 ครัวเรือน สาเหตุที่แยกออกจากหมู่ 1 เพราะมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น และตรงตามเงื่อนไขของนโยบายรัฐบาลในการแยกหมู่บ้านต้องมีจำนวนหลังคาเรือนตั้งแต่ 50 หลังคาขึ้นไป

พ.ศ. 2535-2536 เครือข่ายกลุ่มรักษ์เชียงของซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้ามาช่วยเหลือในเรื่องของการอนุรักษ์พันธุ์ปลา ชี้แจงข้อดี-ข้อเสียของการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในบริเวณแม่น้ำลาว และให้ข้อมูลชาวบ้านในเรื่องโครงการผันน้ำกกอิงน่าน ซึ่งเป็นโครงการขนาดใหญ่ที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต การทำประมง และทรัพยากรธรรมชาติ ในปีเดียวกันมีการสร้างคันกั้นน้ำเพื่อปกป้องน้ำท่วม โดยนายประสิทธิ์ ภู น่าน ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้นได้รับบริจาคที่ดินของตนเองให้แก่หมู่บ้านเพื่อใช้ในการสร้างคันกั้นน้ำ

พ.ศ. 2537-2538 เกิดภัยพิบัติน้ำท่วมใหญ่ ครั้งที่ 2 เป็นเวลานานนับเดือน ทำให้ไร่นาและบ้านเรือนเสียหาย แต่ชาวประมงสามารถจับปลาได้มากขึ้น

พ.ศ. 2540 เกิดวิกฤติพันธุ์ปลาในแม่น้ำลาวและแม่น้ำอิงที่ลดลงจากการที่ชาวประมงหาปลาโดยใช้เครื่องมือผิดประเภท มีเจ้าหน้าที่จากเครือข่ายกลุ่มรักษ์เชียงของเข้ามาสำรวจพันธุ์ปลาและเสนอแนะให้มีการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำลาว เพื่ออนุรักษ์พันธุ์ปลาและสัตว์น้ำ และรวมกลุ่มชาวประมงที่สนใจการอนุรักษ์พันธุ์ปลา

เดือนมีนาคม พ.ศ. 2542 ชาวบ้านเวียงใต้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ และประกาศเขตอนุรักษ์

พันธุ์ปลา ซึ่งเป็นเขตอนุรักษ์แห่งแรกในอำเภอเทิง มีชาวบ้านเวียงใต้หมู่ 1 และหมู่ 15 เข้าร่วมงานกว่า 100 คน ช่วงจัดงานมีการบริจาคเงินสมทบจากคนในชุมชนและผู้ประกอบการเพื่อเป็นกองทุนในการดำเนินงาน โดยมีนายอำเภอเทิงในสมัยนั้นเป็นประธานเปิดงาน

พ.ศ. 2543 เครือข่ายกลุ่มรักษ์เชียงของได้ผลักดันให้มีการรวมตัวของคนในลุ่มน้ำอิงเกิดเป็นชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง มีการพาแกนนำชุมชนในลุ่มน้ำอิงและชาวประมงคนที่หาปลาในแม่น้ำลาวและกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำอิงบ้านเวียงใต้ ไปศึกษาดูงานเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่บ้านนาหนุน บ้านดอนแก้ว บ้านดอนมูล อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน หลังจากกลับมาจากการศึกษาดูงาน ตัวแทนชาวบ้านได้นำสิ่งที่ได้เรียนรู้กลับมาพูดคุยและประชุมคนในชุมชน ที่ประชุมมีมติให้ทำเขตอนุรักษ์โดยกำหนดเขตอนุรักษ์บริเวณทำซีเหล็กมีความยาว 500 เมตร มีคณะกรรมการบ้านเวียงใต้ จำนวน 20 คนเป็นผู้ดูแล มีการตั้งกฎระเบียบ คือ ห้ามจับปลาในเขตอนุรักษ์โดยเด็ดขาด ฝ่าฝืนมีโทษปรับสูงสุด 2000 บาท หรือตามกรณีที่คณะกรรมการจะพิจารณาโทษ

หลังดำเนินงานเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในจุดดังกล่าวได้ 8 เดือน ทำให้ประชากรปลาเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน และมีปลาเข้ามาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก จึงเป็นแรงจูงใจให้เกิดการละเมิดกฎระเบียบโดยมีบุคคลเข้าไปลักลอบจับปลาในเขตอนุรักษ์หลายครั้ง ซึ่งเป็นคนในชุมชนเวียงใต้และบ้านใกล้เคียง เนื่องจากชาวบ้านในอำเภอเทิงหาปลาเพื่อขายเป็นอาชีพหลัก ดังนั้นปลาที่มีจำนวนมากในเขตอนุรักษ์จึงเป็นเป้าหมายในการเข้าไปลักลอบจับปลาเพื่อนำไปขาย กรรมการได้ดำเนินการจับปรับ และตักเตือนให้ยุติการเข้าไปหาปลาในเขตอนุรักษ์ แต่ไม่สามารถห้ามปรามได้เนื่องจากผู้กระทำความผิดมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ และเป็นบุคคลเดิมที่กระทำความผิดมาแล้วหลายครั้ง

ทางคณะกรรมการจึงได้มีการประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านเวียงใต้อีกครั้ง มติที่ประชุมของชาวบ้านยืนยันให้ดำเนินเขตอนุรักษ์ต่อไป แต่กลุ่มผู้ที่ลักลอบหาปลาในเขตอนุรักษ์ได้ประกาศชัดเจนว่าจะเข้าไปหาปลาต่อไปโดยจะไม่สนใจมติที่ประชุมหมู่บ้าน ในท้ายที่สุดกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำอิงและคณะกรรมการบ้านเวียงใต้ จึงตัดสินใจยุติบทบาทการทำงาน ทางชุมชนจึงยกเลิกเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และปล่อยให้ชาวบ้านหาปลาได้ตามปกติ

พ.ศ. 2546 ทำสะพานข้ามแม่น้ำลาวในสมัยนายธงชัย คล่องการคำ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ทำให้การเดินทางข้ามแม่น้ำลาวสะดวกขึ้น

ยุคการอนุรักษ์ (พ.ศ. 2551- ปัจจุบัน) ภายใต้การนำของผู้นำหญิง

พ.ศ. 2551 นางสาวเฉลียว ณ น่าน ได้รับการคัดเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน ถือเป็นผู้หญิงคนแรกที่เป็นผู้นำหมู่บ้านเวียงใต้

พ.ศ. 2552 มีการสร้างหอประชุมหมู่บ้านขึ้นบริเวณพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน ตั้งอยู่ริมแม่น้ำลาว พร้อมทั้งการจัดภูมิทัศน์ในบริเวณนั้นให้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของคนในชุมชน

พ.ศ. 2553 จากการประชุมของหมู่บ้านเวียงใต้ กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่เสนออยากจะทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแหล่งน้ำให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยของปลา เนื่องจากชาวบ้านสังเกตเห็นจำนวนปลาเริ่มลด

ลง จับปลาได้ยากขึ้น จึงได้มีมติให้จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำลาวอีกครั้งหนึ่ง มีระยะทาง 200 เมตร มีการทำกิจกรรมในบริเวณพื้นที่เขตอนุรักษ์ เช่น การแยกขยะ การปลูกต้นไม้บริเวณริมตลิ่ง โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากเทศบาลตำบลเวียงเทิง

พ.ศ. 2557 จากความสำเร็จในการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่มีปริมาณและพันธุ์ปลาที่หายไประหว่างคืนมาเช่น ปลาควาย ปลาตะเพียน ปลาลอก ปลากด ปลาสวาย ปลาเพี้ย เป็นต้น คณะกรรมการหมู่บ้านได้จัดประชุมชาวบ้าน โดยมีมติให้ขยายเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาเป็น 500 เมตร รวมทั้งการทำตลิ่งพังกันน้ำ และจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ โดยได้รับการสนับสนุนพันธุ์ปลาจากกรมประมง และงบประมาณบางส่วนจากสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต จังหวัดเชียงใหม่

เดือนตุลาคม 2558 กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านเวียงใต้ได้ขึ้นทะเบียนเป็นองค์กรชุมชน ประมงท้องถิ่นตามมาตรา 10 แห่งพระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2558 ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำจืด จังหวัดเชียงราย

พ.ศ. 2559 โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน โดยศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่าและภาคีความร่วมมือ ได้สนับสนุนงบประมาณโครงการขนาดเล็กให้แก่ชุมชนเวียงใต้ ภายใต้โครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลุ่มน้ำแม่ลาว สาขาแม่น้ำอิง จำนวน 40,000 บาท

เดือนกุมภาพันธ์ 2559 บ้านเวียงใต้ได้ร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลงการปฏิบัติงานในโครงการเสริมสร้างการจัดการประมงโดยชุมชนระหว่างศูนย์บริหารการประมงน้ำจืดภาคเหนือตอนบน ลำปาง สำนักงานประมงจังหวัดเชียงราย และสำนักงานประมงอำเภอเทิง กรมประมงกับคณะกรรมการโครงการเสริมสร้างการจัดการประมงโดยชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งน้ำในแม่น้ำลาว หมู่ 15 บ้านเวียงใต้ ตำบลเวียง อำเภอเทิง ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 ให้กรรมการประมงชุมชนบริเวณแม่น้ำลาว หมู่ที่ 15 บ้านเวียงใต้ ตำบลเวียง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย มีหน้าที่ในการบริหารจัดการแหล่งน้ำบริเวณแม่น้ำลาว หมู่ที่ 15 บ้านเวียงใต้ ตำบลเวียง อำเภอเทิง

ข้อ 2 ให้จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแม่น้ำลาว หมู่ที่ 15 บ้านเวียงใต้ จากต้นน้ำคือ สถานีสูบน้ำหลังวิทยาลัยการอาชีพเทิงถึงสะพานข้ามแม่น้ำลาว ระยะทาง 800 เมตร พร้อมกับติดตั้งป้ายโครงการเสริมสร้างการจัดการประมงโดยชุมชน

ข้อ 3 ประชาสัมพันธ์และขอความร่วมมือห้ามทำการประมงในเขตอนุรักษ์ด้วยเครื่องมือประมงทุกประเภท ผู้ใดฝ่าฝืนจับได้ครั้งแรกปรับ 5,000 บาทพร้อมบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ครั้งที่ 2 ปรับ 10,000 บาท และทางหมู่บ้านไม่ให้ความช่วยเหลือเรื่องต่างๆ ครั้งที่ 3 ปรับ 15,000 บาท พร้อมนำตัวส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินคดี และทางหมู่บ้านไม่ให้ความช่วยเหลือเรื่องต่างๆ ถ้าเป็นคนนอกหมู่บ้าน นำตัวส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินคดี

ข้อ 4 ขอให้คณะกรรมการขับเคลื่อนโครงการเสริมสร้างการจัดการประมงโดยชุมชนดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการต่อไป

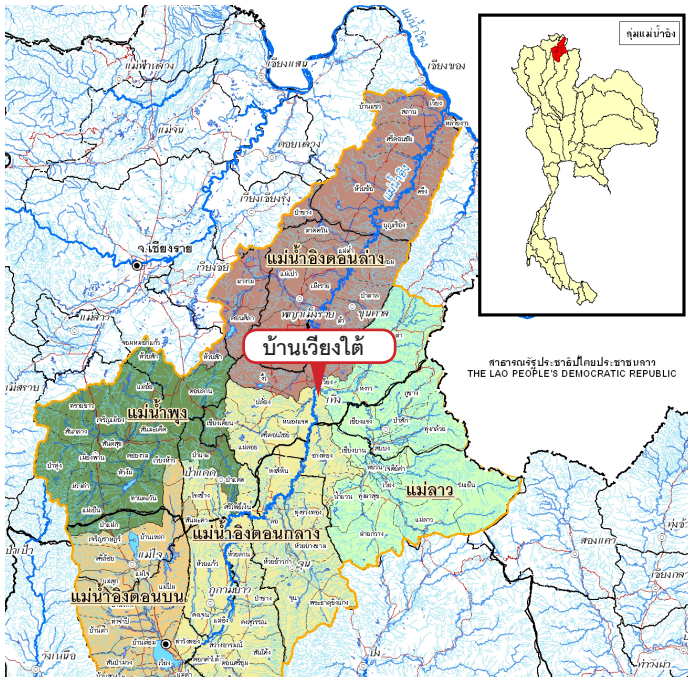
เดือนมีนาคม 2559 บ้านเวียงใต้ได้รับการคัดเลือกจากศูนย์บริหารการประมงน้ำจืดภาคเหนือตอนบน ลำปาง และสำนักงานประมงอำเภอเทิง เป็นแหล่งอนุรักษ์สัตว์น้ำในแม่น้ำลาว เพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำและได้แพร่พันธุ์ขยายตามธรรมชาติต่อไป พร้อมกันนี้นายอำเภอเทิงได้แต่งตั้งคณะกรรมการโครงการเสริมสร้างการจัดการประมงโดยชุมชนริมแม่น้ำลาว บ้านเวียงใต้เพื่อให้ทำหน้าที่ในการบริหารจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาให้ยั่งยืนต่อไป

2

ที่ตั้ง สภาพภูมิประเทศ

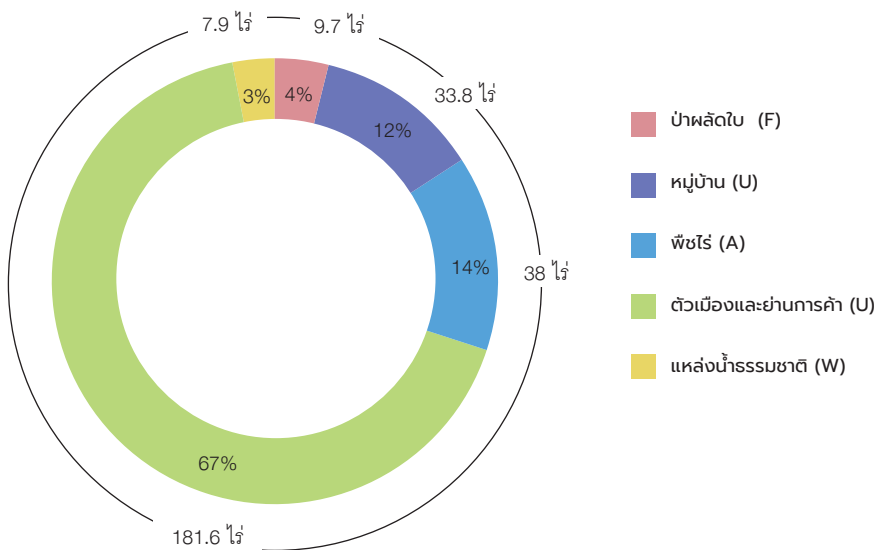
บ้านเวียงใต้ หมู่ 15 ตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย มีระดับความสูง 370 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง อยู่ห่างจากตัวจังหวัดเชียงราย ระยะทาง 64 กิโลเมตร โดยทิศเหนือติดต่อบ้านเวียงเทิง หมู่ที่ 1 ตำบลเวียงเทิง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ทิศใต้ติดต่อแม่น้ำลาว ตะวันออกติดต่อกับบ้านใหม่ หมู่ 10 ตำบลเวียงเทิง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย และทิศตะวันตกติดต่อกับแม่น้ำอิงและแม่น้ำลาวตลอดแนว ทั้งนี้บ้านเวียงใต้มีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม แม่น้ำอิงและแม่น้ำลาว มีแม่น้ำลาวไหลผ่านชุมชนทางทิศใต้มาบรรจบแม่น้ำอิงทางทิศตะวันตก สภาพดินเป็นดินเหนียว พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของชนในชุมชน พื้นที่รอบนอกจะเป็นสวนไร่นาของชาวบ้านและพื้นที่ว่างประกอบด้วยที่ราชพัสดุ สภาพภูมิอากาศของบ้านเวียงใต้มี 3 ฤดูกาล คือ ฤดูหนาวอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ ฤดูร้อนอยู่ในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม และฤดูฝนอยู่ในช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคม

3

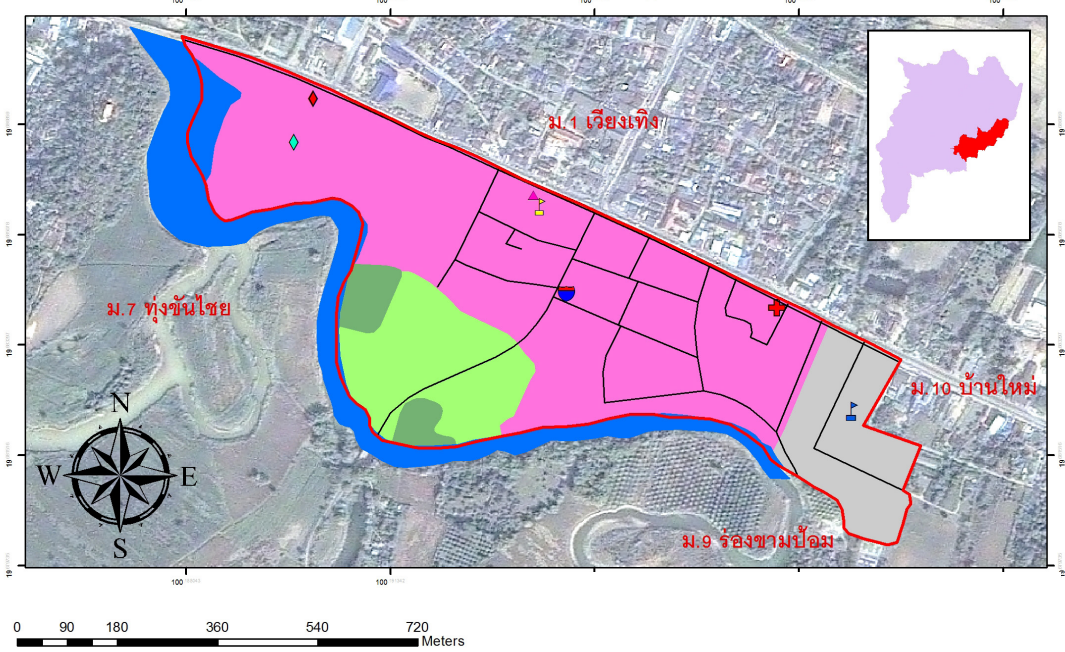
การใช้ประโยชน์ที่ดิน

บ้านเวียงใต้มีพื้นที่โดยรวมประมาณ 271 ไร่ มีการใช้ประโยชน์ที่ดิน แบ่งออกเป็น บริเวณหมู่บ้าน 33.8 ไร่ และบริเวณตัวเมืองและย่านการค้า 181.6 ไร่ เกษตรกรรม (A) ซึ่งเป็นพืชไร่ 38 ไร่ พื้นที่ป่าผลัดใบ (F) 9.7 ไร่ และพื้นที่แหล่งน้ำธรรมชาติ (W) 7.9 ไร่ (รายละเอียดดังรูปที่ 1,2)

รูปที่ 1 การจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดิน

แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินหมู่บ้าน เวียงใต้

มาตราส่วน 1:7,000

สัญลักษณ์

ขอบเขตหมู่บ้าน

เส้นทางคมนาคม

ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน

สำนักงานสาธารณสุข อำเภอเทิง

กปภ.สาขาเทิง

ที่ทำการประเพณี อำเภอเทิง

ที่ว่าการอำเภอเทิง

วิทยาลัยการอาชีพเทิง

ศาลาประชาคม อำเภอเทิง

ตัวเมืองและย่านการค้า

ป่าลัดใบ

พืชไร่

หมู่บ้าน

แหล่งน้ำธรรมชาติ

แม่น้ำอิง

รูปที่ 2 ผังการใช้ประโยชน์ที่ดิน

▼ รูปที่ 3 ประเพณีแข่งเรือพาย

▲ รูปที่ 4 ตลาดชุมชนบ้านเวียงใต้

4

สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

4.1 ประชากร

บ้านเวียงใต้ มีทั้งหมด 395 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 832 คน แบ่งเป็นประชากรชาย 390 คน ประชากรหญิง 442 คน ซึ่งมีผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป) รวมทั้งสิ้น 143 คนแยกเป็น ชาย 59 คน หญิง 84 คน มีคนพิการรวมทั้งสิ้น 17 คน แยกเป็น ชาย 9 คน หญิง 8 คน คนในชุมชนบ้านเวียงใต้ ผู้ชายและเยาวชนออกไปทำงานและเรียนในต่างถิ่น ส่งผลให้ภายในชุมชนมีประชากรหญิงและผู้สูงอายุค่อนข้างมาก

4.2 ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น

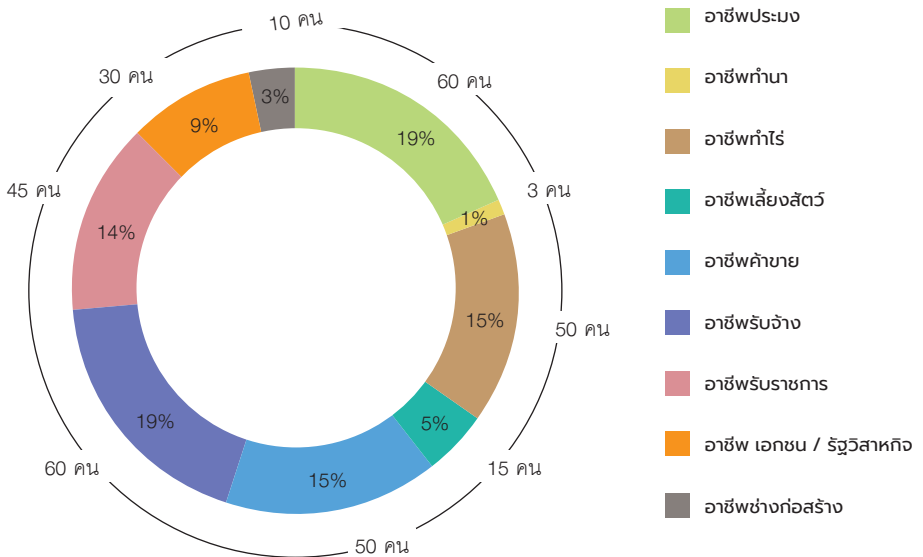
ชุมชนบ้านเวียงใต้เป็นชุมชนไทยวน (คนเมือง) มีวิถีวัฒนธรรมของชาวล้านนา คนในชุมชนนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ ในขอบเขตพื้นที่ของบ้านเวียงใต้ไม่มีการตั้งวัด ทำให้คนในชุมชนไปทำกิจกรรมทางพุทธศาสนาในวัดของหมู่บ้านข้างเคียง ชาวบ้านยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมชาวล้านนาดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา มีการทำกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้มีการทำกิจกรรมที่ส่งเสริมความสามัคคีของคนในชุมชนและส่งเสริมการอนุรักษ์ด้านทรัพยากร เช่น การปล่อยปลาและสืบชะตาแม่น้ำ การแข่งเรือพาย กิจกรรมของชุมชนที่จัดทุกวันเสาร์ ซึ่งชุมชนเรียกว่า “เสาร์ละहनคนเวียงใต้” เป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้มาพบปะพูดคุยกัน สร้างพื้นที่พักผ่อนคลายความเครียด มีกิจกรรมตลาดนัดชุมชน ซึ่งคนในชุมชนจะนำเอาผลผลิตของตนเองนำมาวางขาย เช่น พืชผัก ผลไม้ และอาหาร นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมการร้องเพลงและมีการร่ำวงย่อนยุค สาวร่ำวงเป็นคนในชุมชน ซึ่งรายได้จากการเหมาร่ำวงและการขายพวงมาลัยนำมาบริหารจัดการในชุมชน เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ รางวัลเพื่อสร้างกำลังใจให้คณะกรรมการหมู่บ้าน เช่น การทำใบประกาศนียบัตร เป็นต้น โดยในวันนั้นคนในชุมชนจะออกมาจับจ่ายซื้อของ บางคนนำห่อข้าวปลาอาหารจากที่บ้านมานั่งกินกัน บางคนงูกลูกหลานมาให้อาหารปลา บางคนออกมาร้องเพลงเดินรำ ซึ่งกิจกรรมนี้ทำให้คนในชุมชนได้พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ มีรอยยิ้ม มีเสียงหัวเราะ เป็นการบรรเทาความเครียดจากงานและเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

4.3 อาชีพ และระดับความเป็นอยู่

การประกอบอาชีพของชุมชนบ้านเวียงใต้ พบว่า มีการประกอบอาชีพ 9 อาชีพ ได้แก่ อาชีพประมง รับจ้าง อาชีพทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย รับราชการ พนักงานเอกชนหรือรัฐวิสาหกิจ และอาชีพก่อสร้าง ชุมชนบ้านเวียงใต้เป็นชุมชนเมือง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ตัวเมืองและย่านการค้าซึ่งติดลำน้ำอิงและลำน้ำแม่ลาว ส่วนพื้นที่สำหรับเกษตรกรรมมีเพียง 14% ของพื้นที่ทั้งหมด ทำให้คนในชุมชนบ้านเวียงใต้ประกอบอาชีพที่ไม่พึ่งพิงทรัพยากรในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ รับจ้าง ค้าขาย รับราชการ พนักงานเอกชน/รัฐวิสาหกิจ และก่อสร้าง รวม 195 คริวเรือน ส่วนอาชีพที่พึ่งพิงทรัพยากรในชุมชน ได้แก่ ประมง ทำนา ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ รวม 128 คริวเรือน โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงและรับจ้าง เนื่องจากชุมชนติดลำน้ำอิงและลำน้ำแม่ลาวทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพประมงซึ่งเป็นวิถีดั้งเดิม ชาวเวียงใต้จึงเห็นความสำคัญของแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา เพื่อให้เป็นแหล่งอาหารและสร้างรายได้ให้คนในชุมชน โดยสัดส่วนการประกอบอาชีพของคนในชุมชนบ้านเวียงใต้ ดังรูปที่ 5

เมื่อทำการจัดกลุ่มฐานะครัวเรือนของชุมชนโดยใช้เกณฑ์ที่กำหนดขึ้นจากคนในชุมชน มีเกณฑ์ ดังนี้

ครัวเรือนฐานะดี คือ คนในครัวเรือนส่วนใหญ่มีงานทำ และมีสมาชิกในครัวเรือนประกอบอาชีพค้าขาย หรือรับราชการ มีที่ดินมากกว่า 20 ไร่ ไม่มีหนี้สินหรือมีหนี้小額สามารถชำระได้ มี

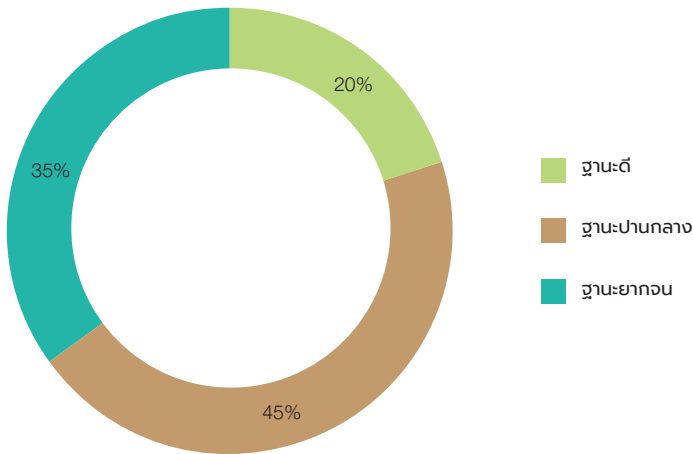
▲ รูปที่ 5 สัดส่วนอาชีพในชุมชนบ้านเวียงใต้

กิจการบ้านเช่าหรือหอพักหรือรีสอร์ท มียานพาหนะ เป็นรถยนต์ 2 คันขึ้นไป พบว่า ในชุมชนบ้านเวียงใต้มีครัวเรือนฐานะดีร้อยละ 20

ครัวเรือนฐานะปานกลาง คือ คนในครัวเรือนส่วนใหญ่มีงานทำ และมีสมาชิกในครัวเรือนประกอบอาชีพค้าขาย หรือรับราชการ มีที่ดิน 5 - 20 ไร่ มีหนี้สินหรือมีการกู้เงินในระบบ ไม่มีกิจการพิเศษ มียานพาหนะ เป็นรถยนต์ 1 หรือ 2 คัน หรือมีมอเตอร์ไซด์ พบว่า ในชุมชนบ้านเวียงใต้มีครัวเรือนฐานะปานกลาง ร้อยละ 45

ครัวเรือนฐานะยากจน คือ คนในครัวเรือนไม่มีงานทำ หรือมีอาชีพรับจ้างรายวัน หรือค้าขายขนาดเล็ก เช่น ล้อเชิญ มีผู้สูงอายุหรือผู้พิการที่ต้องดูแล มีหนี้สินนอกระบบ ไม่มีกิจการพิเศษ มีที่ดินน้อยกว่า 5 ไร่ มียานพาหนะ เป็นมอเตอร์ไซด์ หรือมีรถยนต์ 1 คัน หรือไม่มียานพาหนะ พบว่า ในชุมชนบ้านเวียงใต้มีครัวเรือนฐานะยากจน ร้อยละ 35

(จากการสัมภาษณ์ชุมชนเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2558)

▲ รูปที่ 6 กราฟแสดงข้อมูลร้อยละของประชากรตามกลุ่มฐานะ

5

บทบาทผู้หญิง – ชายใน การจัดการเขตอนุรักษ์ พันธุ์สัตว์น้ำ บ้านเวียงใต้

5.1 วิถีชุมชนคนเวียงใต้

ชุมชนบ้านเวียงใต้มีวิถีชีวิตที่พึ่งพิงใช้ประโยชน์แม่น้ำอิงและแม่น้ำลาวมาช้านาน มีวิถีชีวิตและอาชีพที่สัมพันธ์กับสายน้ำ การทำประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพที่หาอยู่หากินกับแหล่งน้ำทั้งสอง ปัจจุบันบ้านเวียงใต้มีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปมีความเป็นเมืองมากขึ้น เนื่องจากชุมชนเวียงใต้เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ศูนย์กลางของอำเภอเทิง เป็นลักษณะของกิ่งเมืองกิ่งชนบท การขยายตัวของเมืองที่เป็นย่านศูนย์การค้า ตลาด สถานราชการ สถานศึกษา และหอพัก ท่ามกลางวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปทำให้บทบาทการทำงานของคนในชุมชนรวมถึงบทบาทของหญิง-ชายในชุมชนเปลี่ยนไปด้วย จากเดิมผู้ชายออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวและผู้หญิงดูแลงานในครัวเรือน แต่ปัจจุบันทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างช่วยกันทำมาหากินร่วมกันมากขึ้น นอกจากนี้ระดับการศึกษาของผู้หญิง-ชายเทียบเท่ากัน ทำให้ผู้หญิงมีประสบการณ์และความรู้รอบตัวเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย การประชุมของคนเวียงใต้มีอย่างสม่ำเสมอ คนในชุมชนเปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นและยอมรับฟังความคิดเห็นจากทั้งผู้หญิงและผู้ชายที่สามารถนำไปพัฒนาวิถีความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้น ผู้หญิงเริ่มเข้ามา มีบทบาทด้านการเป็นผู้นำมากขึ้น ทั้งการได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่ม อสม. เป็นต้น

5.2 การเกิดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา

การทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาน้ำจืดที่บ้านเวียงใต้ เริ่มต้นใน พ.ศ. 2542 มาจากการที่โครงการแม่น้ำและชุมชนได้ก่อตั้งเป็นองค์การประสานงานเครือข่ายองค์กรชาวบ้านในลุ่มน้ำอิงและลุ่มน้ำโขง ได้พาผู้นำชุมชนและชาวประมงในลุ่มน้ำอิงไปศึกษาดูงานการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแม่น้ำน่านที่อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน พร้อมทั้งให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการพัฒนน้ กก อิง น่าน ที่จะมีการดำเนินโครงการในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ให้แก่ชุมชนได้รับทราบข้อมูลของโครงการเพื่อการรณรงค์ให้เกิดความเข้าใจถึงผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ที่ลงมาดำเนินการในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง

พ.ศ. 2543-2544 เกิดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่างจำนวน 13 เขต โดยมีการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาน้ำจืดที่บ้านเวียงใต้บริเวณแม่น้ำลาวที่ไหลผ่านหมู่บ้าน แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากผู้ใหญ่บ้านสมัยนั้นไม่ให้ความร่วมมือ ชาวประมงบางส่วนยังไม่เข้าใจและไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ มีเพียงชาวบ้านที่ไปศึกษาดูงานเท่านั้นที่มีส่วนในการจัดการ และการดูแลยัง

ไม่มีความต่อเนื่อง อีกทั้งยังมีคนลักลอบจับปลาในเขตอนุรักษ์ และใช้เครื่องมือที่ผิดประเภท ส่งผลให้พันธุ์ปลาและสัตว์น้ำหายากขึ้น ชาวประมงบางคนจึงใช้เครื่องมือหาปลาที่ผิดประเภท และมีความรุนแรงมากขึ้น

พ.ศ. 2551 ได้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านคนใหม่แทนคนเก่าที่หมดวาระไป โดยนางสาว เฉลียว ฦ น่านได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ในช่วงปีนี้หมู่บ้านได้รับงบประมาณมาสร้างหอประชุมหมู่บ้านในบริเวณพื้นที่สาธารณะที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำลาว มีการจัดภูมิทัศน์ในบริเวณนั้นให้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของคนในชุมชน ซึ่งบริเวณนั้นเคยเป็นจุดที่ทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลามาก่อน

พ.ศ. 2553 จากสถานการณ์การลดลงของพันธุ์ปลาในแม่น้ำลาว ชาวประมงทำหาปลาได้น้อยลง ในการประชุมของหมู่บ้านเวียงใต้ คณะกรรมการหมู่บ้านได้ปรึกษาร่วมกับกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ว่าควรทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำลาว ในการประชุมมีข้อโต้แย้งเกิดขึ้น บางส่วนไม่เห็นด้วย เพราะเป็นที่ทำมาหากิน โดยให้เหตุผลว่าทำไปก็ไม่เกิดประโยชน์ อย่างไรก็ตามคณะกรรมการได้ให้เหตุผลในการทำเขตอนุรักษ์ เพื่อให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยของปลาและจะได้อนุรักษ์พันธุ์ปลาไว้ให้ลูกหลาน

“มีการประชุมเรื่องของปัญหาในหมู่บ้านว่ามีอะไรบ้าง ทั้งปัญหาการดำเนินชีวิต การทำมาหากินซึ่งก็มีปัญหาอยู่หลาย ๆ ส่วน คณะกรรมการเสนอเรื่องการทำมาหากินในหมู่บ้าน เช่น การหาปลาจับปลากินเป็นอาหาร พบว่าปลาไม่ค่อยมีเหมือนในอดีต เราควรจะแก้ไขปัญหานี้อย่างไร หรือร่วมกันสร้างเป็นแหล่งอนุรักษ์ สมัยก่อนเคยทำการอนุรักษ์ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ขาดการดูแลอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งผู้ใหญ่บ้านไม่ได้ให้ความร่วมมือ จึงยกเลิกโครงการ คณะกรรมการจึงเสนอเรื่องของการอนุรักษ์พันธุ์ปลา เพราะเมื่อพันธุ์ปลาเพิ่มก็สามารถสร้างรายได้เพิ่ม” (ศักดิ์ชัย วุฒิพรหม ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านเวียงใต้, สัมภาษณ์)

ที่ประชุมจึงมีมติให้จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำลาวอีกครั้งหนึ่ง ในระยะแรกนั้น กำหนดพื้นที่ระยะ 200 เมตร เพื่อทดลองทำเขตอนุรักษ์ มีกำหนดกฎระเบียบ มีการประชาสัมพันธ์ การทำป้ายประกาศเพื่อให้ชาวบ้านรับทราบ รวมทั้งการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การแยกขยะ การปลูกต้นไม้บริเวณริมตลิ่ง โดยได้การสนับสนุนงบประมาณจากเทศบาลตำบลเวียงเทิง จากการทดลองประมาณ 6 เดือนพบว่ามีปลาเพิ่มมากขึ้นในเขตอนุรักษ์และชาวประมงสามารถหาปลานอกเขตอนุรักษ์ได้มากขึ้นกว่าเดิม

“ผู้ใหญ่บ้านคนก่อน ๆ ที่เคยทำมาไม่ประสบความสำเร็จ ทีมงานเราก็เลยมาคุยกันกับคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านก็เห็นดีเห็นชอบด้วยที่จะรักษาปลา เมื่อ 2 ปีที่แล้วช่วงเข้าพรรษา ปรึกษากันว่าทำการจำกัดพื้นที่ประมาณ 100 เมตร ชาวบ้านก็เห็นด้วยว่า เพราะมีพันธุ์ปลาเยอะ ถ้าปลาลอกไปนอกเขตพื้นที่ที่กำหนดไว้ ก็เป็นเรื่องของเขา ในส่วนที่จำกัดพื้นที่เอาไว้ คนที่หาปลาได้ก็เห็นว่ามีปลาเยอะขึ้น” (เฉลียว ฦ น่าน ผู้ใหญ่บ้าน บ้านเวียงใต้, สัมภาษณ์)

ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2557 แม่หลวงเจลิยว ณ น่าน ได้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านอีกครั้ง โดยการสนับสนุนจากทีมงานและชาวบ้านที่เห็นผลงานในการพัฒนาของแม่หลวงเจลิยวในด้านต่างๆ รวมทั้งความสำเร็จในการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่มีปริมาณและพันธุ์ปลาที่หายไปกลับคืนมา ชาวบ้านสามารถหาปลาและสัตว์น้ำเพื่อบริโภคและจำหน่ายได้ เป็นรูปธรรมที่เป็นผลจากการทำงานแบบมีส่วนร่วมของคณะกรรมการหมู่บ้านและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จากความสำเร็จในการจัดทำเขตอนุรักษ์ ทำให้มีหน่วยงานของกรมประมงเข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา โดยการนำพันธุ์ปลามาปล่อย การทำป้ายเขตอนุรักษ์ ความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมอีกประการคือ ชาวบ้านขอให้มีการขยายเขตอนุรักษ์เพิ่ม โดยไม่มีใครคัดค้าน ในการประชุมจึงได้มีมติขยายเขตอนุรักษ์ไปจนถึงหลังวิทยาลัยการอาชีพเทิง เป็นระยะทาง 500 เมตร กล่าวได้ว่า การทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านเวียงใต้เกิดจากการลดลงของพันธุ์ปลาในแม่น้ำลาว เนื่องมาจากมีการทำประมงมากขึ้น การใช้อุปกรณ์หรือเครื่องมือในการจับปลาที่ผิดกฎหมาย แหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของปลามีน้อยลง คนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือกันในการอนุรักษ์และดูแลรักษาทรัพยากรในชุมชน ส่งผลกระทบต่อรายได้ที่ลดลง อีกทั้งทุนในการประกอบอาชีพมีน้อย ชาวบ้านไม่มีอาชีพเสริมที่แน่นอน จากสภาพปัญหาดังกล่าว คณะกรรมการหมู่บ้านและคนในชุมชนได้มีการประชุมเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมีความเห็นร่วมกันว่า ควรกำหนดให้มีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลำน้ำลาวที่ไหลผ่านหมู่บ้าน ความสำเร็จที่เกิดขึ้นนั้น เกิดจากการที่ผู้ใหญ่บ้านได้มีการทำงานในลักษณะของคณะกรรมการทั้งผู้หญิงและผู้ชาย มีการปรึกษาหารือกันอย่างต่อเนื่อง มีกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชนโดยการประชุมหมู่บ้านเป็นประจำทุกเดือน รวมทั้งการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเทศบาลตำบลเวียงเทิง

5.3 ทุบทางสังคมของชุมชนในการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

1) องค์ความรู้ระบบนิเวศและแหล่งที่อยู่อาศัยของปลา

คนในชุมชนเวียงใต้มีองค์ความรู้เรื่องปลา ระบบนิเวศและแหล่งที่อยู่อาศัยของปลา จึงนำเอาความรู้ที่มามีประยุกต์ใช้ในการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา โดยมีการกำหนดระยะปลอดภัยให้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของปลาซึ่งเลือกจากพื้นที่มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม คือ วังน้ำลึกที่ปลาเข้ามาอยู่อาศัยโดยธรรมชาติและมีการนำกิ่งไม้หรือไม้ไผ่มาวางสุ่มไว้ให้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา

2) การแบ่งบทบาทหญิง - ชายในการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

การบริหารจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลำน้ำลาว บ้านเวียงใต้ ดำเนินงานโดยกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านเวียงใต้ ตำบลเวียง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงรายจัดตั้งกลุ่มเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2557 มีคณะกรรมการกลุ่ม จำนวน 14 คน ประกอบด้วย

1) นางสาวเฉลียว ณ น่าน	ผู้ใหญ่บ้าน
2) นายศักดิ์ชัย วุฒิพรหม	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
3) นายประสาธ ปัญญายม	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
4) นายสุชาติ แก้วกระจ่าง	ฝ่ายประสานงาน
5) นางสาวพิกา มามงคล	ฝ่ายเลขานุการ
6) นายสุรศักดิ์ แว่ววีระกุล	ฝ่ายกิจกรรม
7) นางไพรวรรณ วรณสาร	ฝ่ายธุรการ
8) นางสุภาพ แก้วกระจ่าง	ฝ่ายการเงินและบัญชี
9) นายนราวิชญ์ ไพโรบุญสุข	กรรมการหมู่บ้าน
10) นายประดิษฐ์ วงศ์คำป่า	กรรมการหมู่บ้าน
11) นางกัลยาณี เวียงเกตุ	กรรมการหมู่บ้าน
12) นางผ่องพรรณ จำรัส	กรรมการหมู่บ้าน
13) นายวิศิษฐ์ วงศ์สว่าง	ที่ปรึกษาโครงการ
14) นางสุภาพ เก่งการณ์	ที่ปรึกษาโครงการ

คณะกรรมการหมู่บ้านเวียงใต้มีทั้งหมด 14 คน มีกรรมการที่เป็นผู้หญิงทั้งหมด 7 คน รวมผู้ใหญ่บ้านด้วย ส่วนอีก 7 คนที่เหลือเป็นกรรมการผู้ชาย การคัดเลือกกรรมการใช้วิธีคัดเลือกมาจากตัวแทนของกลุ่มในชุมชนที่เหมาะสม โดยเปิดโอกาสให้ทั้งผู้หญิงและชายที่มีความสามารถและมีจิตอาสาด้านการอนุรักษ์ ซึ่งตัวแทนมาจากกลุ่มในชุมชน เช่น ประธานแม่บ้าน ประธานอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ได้เสนอตัวแทนของกลุ่ม แล้วคัดเลือกโดยการลงคะแนนเสียง ซึ่งกรรมการที่เป็นผู้หญิงจะเป็นกรรมการฝ่ายการเงินการคลัง ฝ่ายวัฒนธรรม ฝ่ายส่งเสริมด้านเศรษฐกิจ ด้านสาธารณสุข และด้านการพัฒนาสตรี ส่วนกรรมการที่เป็นผู้ชายจะเป็นกรรมการฝ่ายอำนวยการปฏิบัติ ฝ่ายดูแลความสงบเรียบร้อย ด้านแผนพัฒนา จะเห็นได้ว่ามีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของกรรมการแต่ละคนตามศักยภาพ ความถนัด และตามลักษณะของงานซึ่งเป็นการแบ่งงานกันทำระหว่างเพศหญิงและเพศชาย

ด้านการทำงานพัฒนาชุมชน ผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นประธานกรรมการได้เปิดโอกาสให้กรรมการทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็น โดยผู้หญิงสามารถออกความคิดเห็นได้ไม่ต่างจากผู้ชาย ไม่มีการปิดกั้น แต่รับฟังความคิดของทั้งผู้หญิงและผู้ชาย เพื่อนำข้อเสนอเหล่านั้นมาปรับปรุงการพัฒนา

หมู่บ้าน บทบาทหญิง-ชายในการบริหารจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำก็เช่นเดียวกัน มีการแบ่งงานกันทำเช่นเดียวกับงานพัฒนาชุมชนด้านอื่น ๆ โดยมีการตั้งกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านเวียงใต้ มีคณะกรรมการชุดเดียวกับคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งฝ่ายหญิงมีหน้าที่เป็นฝ่ายการเงิน วัฒนธรรม สวัสดิการ และฝ่ายประชาสัมพันธ์ ส่วนฝ่ายชายทำหน้าที่รักษาความปลอดภัย ฝ่ายสถานที่ ฝ่ายอำนวยการปฏิคม ซึ่งในการทำกิจกรรมแต่ละครั้ง คณะกรรมการกลุ่มจะมีการประชุมเตรียมงาน การแบ่งงานตามหน้าที่ความรับผิดชอบ

ในการประชุมได้กรรมการทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็น โดยผู้หญิงสามารถออกความคิดเห็นได้ไม่ต่างจากผู้ชาย ไม่มีการปิดกั้น แต่รับฟังความคิดเห็นของทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ในการทำกิจกรรม กรรมการที่เป็นผู้หญิงส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขาย เป็นแม่บ้าน เรื่องจัดสวน การขายอาหารปลาทุกวันเสาร์จะเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ส่วนผู้ชายมีหน้าที่จัดการเรื่องสถานที่” (ศักดิ์ชัย วุฒิพรหม ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านเวียงใต้, สัมภาษณ์)

การทำงานในรูปแบบคณะกรรมการ เป็นกลไกในการเชื่อมโยงความคิดเห็นของผู้หญิงในการตัดสินใจ การแสดงความคิดเห็น และการมีส่วนร่วมในที่ประชุม ซึ่งการทำงานให้เกิดการยอมรับจากคณะกรรมการคนอื่นและคนในชุมชนนั้น จะต้องเกิดจากการลงมือปฏิบัติด้วยใจ มีความมุ่งมั่นในการทำงาน ไม่เกียจงาน ทำงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจนประสบผลสำเร็จ เมื่อทำบ่อยครั้งจนเป็นนิสัย ชาวบ้านทั้งหญิงและชาย และคณะกรรมการก็ยอมรับในความสามารถของผู้หญิง

3) จิตอาสาของชุมชน

คนเวียงใต้มีจิตอาสาร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรและพัฒนาชุมชน โดยการเสียสละเวลาส่วนตัวมาช่วยกันคิดปรึกษาหารือในเวทีการประชุมและวางแผนการดำเนินงาน คนในชุมชนยอมรับฟังความคิดเห็นและเปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็น ในการดำเนินกิจกรรมคนในชุมชนร่วมกันสนับสนุนทั้งร่างกาย แรงใจ และกำลังทรัพย์ ชุมชนเวียงใต้ทำงานเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันช่วยกันทำงานโดยมีการแบ่งหน้าที่ชัดเจน มีการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน งานอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนส่วนใหญ่เป็นจิตอาสา ไม่มีค่าตอบแทน คนในชุมชนจึงช่วยกันทำงานและมีการสนับสนุนอาหาร น้ำดื่ม รวมถึงมีการทำประกาศนียบัตรเพื่อเป็นกำลังใจให้คนทำงาน

“ในการทำงานจะขอความร่วมมือจากฝ่ายต่าง ๆ ให้มาช่วยกันถ้ากลุ่มไหนไม่มีเวลาก็ให้เป็นเงินมา ใครไม่มาร่วมงานก็ให้เป็นเงินมาช่วยเหลือ เราทำงานร่วมกันเป็นทีม ไม่ได้ทำคนเดียว ดึงข้าราชการบ้านนาญ กับพวกที่เห็นต่างเข้ามาร่วม ไม่งั้นจะเห็นต่างกันไปเรื่อย ๆ เขตอนุรักษ์ก็จะมีครบ. ออกตรวจกันตอนกลางคืน อาทิตย์ละ 1 วัน ตรวจทั้งหมู่บ้าน จุดสุดท้ายเราจะมาอยู่ร่วมกัน ตรงนี้มาประชุมกัน ปรึกษาหารือกัน” (เฉลียว ณ น่าน ผู้ใหญ่บ้าน บ้านเวียงใต้, สัมภาษณ์)

4) ใช้ประโยชน์ วัฒนธรรม กิจกรรม เป็นกลไกในการปลูกจิตสำนึกให้กับคนในชุมชน

ชุมชนบ้านเวียงใต้ได้มีการจัดกิจกรรมสืบทอดแม่น้ำ การสืบทอดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่เกิดมาจากการประยุกต์ประเพณีสืบทอดของคนล้านนามาใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการกระตุ้นจิตสำนึกในการอนุรักษ์และสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมทุกวันเสาร์บริเวณเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ซึ่งชุมชนเรียกว่า “เสาร์ละหนคนเวียงใต้” ซึ่งเป็นการยกระดับพื้นที่ ทำให้คนในชุมชนได้มาทำกิจกรรมร่วมกันผ่านการพบปะพูดคุยกัน การนำของมาขายในตลาดนัด การให้อาหารปลา การร้องเพลงและร่ายรำย้อนยุค ซึ่งส่งผลให้คนในชุมชนคลายเครียดและเกิดความสามัคคีในชุมชน นอกจากนี้คนในชุมชนยังเห็นความสำคัญของเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาเพิ่มมากขึ้น

5) การเชื่อมโยงหน่วยงานต่างๆ เพื่อขอการสนับสนุน

การทำงานของชุมชนเวียงใต้ไม่ได้ดำเนินการเพียงลำพัง มีการเชื่อมโยงกลุ่ม องค์กร หน่วยงาน ภาครัฐ ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชนเข้ามาร่วมด้วย ดังนี้

5.1 กลุ่มองค์กรในชุมชนสนับสนุนการจัดทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ ผ่านการดำเนินงานและงบประมาณสนับสนุนการทำกิจกรรม

5.2 หน่วยงานสังกัดกรมประมง ได้แก่ ศูนย์บริหารการประมงน้ำจืดภาคเหนือตอนบน ลำปาง สำนักงานประมงจังหวัดเชียงราย และสำนักงานประมงอำเภอเทิง สนับสนุนการดำเนินงาน

▲ รูปที่ 7 ตู้หยอดอาหารปลา และคนในชุมชนมาให้อาหารปลา

โครงการเสริมสร้างการจัดการประมงโดยชุมชน โดยให้คำปรึกษาทางวิชาการ การให้ข้อมูล ความรู้ด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการทำประมง สนับสนุนอาหารปลา และพันธุ์ปลามาปล่อยในวันสำคัญต่าง ๆ

5.3 เทศบาลตำบลเวียงเทิงสนับสนุนการจัดการบริเวณเขตอนุรักษ์ การปรับภูมิทัศน์ การทำตลิ่งพังกันน้ำ การอำนวยความสะดวกในการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

5.4 สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตสนับสนุนด้านข้อมูล ความรู้ การพัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งสนับสนุนงบประมาณส่วนหนึ่งในการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การสืบชะตาแม่น้ำ และพัฒนาศักยภาพแกนนำ

5.5 โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืนสนับสนุนด้านข้อมูล ความรู้ การพัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งสนับสนุนงบประมาณให้แก่บ้านเวียงใต้ ภายใต้โครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลุ่มน้ำแม่ลาว สาขาแม่น้ำอิง

5.4 กลไกการจัดการเขตอนุรักษ์

คณะกรรมการมีบทบาทในการดูแล บริหารจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา โดยมีการจัดประชุมหารือแนวทางการพัฒนาเขตอนุรักษ์ จัดกิจกรรม และจัดหางบทุนสนับสนุนกิจกรรม ซึ่งมีคณะกรรมการ จำนวน 14 คน ประกอบด้วย

ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน เป็นโดยตำแหน่ง ทำหน้าที่ดูภาพรวมของกิจกรรมเขตอนุรักษ์ มีอำนาจในการตัดสินใจ ทำการบริหารงานกิจกรรมในเขตอนุรักษ์ การหางบทุนสนับสนุนและประสานงานกับองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกชุมชน

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน ทำหน้าที่ช่วยเหลืองานของผู้ใหญ่บ้าน

ฝ่ายประสานงาน 1 คน ทำหน้าที่ประสานงาน และประชาสัมพันธ์ภายในชุมชน

ฝ่ายเลขานุการ 1 คน ทำหน้าที่บันทึกข้อมูล

ฝ่ายกิจกรรม 1 คน ทำหน้าที่หลักในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในเขตอนุรักษ์

ฝ่ายธุรการ 1 คน ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการทำกิจกรรมเขตอนุรักษ์

ฝ่ายการเงินและบัญชี 1 คน ทำหน้าที่จัดทำบัญชีการเงินในเขตอนุรักษ์

กรรมการหมู่บ้าน 4 คน ทำหน้าที่ในการดำเนินงานในเขตอนุรักษ์ และดูแลเขตอนุรักษ์

ที่ปรึกษาโครงการ 2 คน ทำหน้าที่ให้คำปรึกษา และประสานงานกับหน่วยงานหรือองค์กรที่ช่วยสนับสนุนการทำกิจกรรมของเขตอนุรักษ์

ซึ่งคณะกรรมการมาจากการเลือกตั้งของชุมชน และในการแบ่งภาระหน้าที่การทำงานมอบหมายตามความสามารถของแต่ละบุคคล โดยชุมชนบ้านเวียงใต้เปิดโอกาสให้บุคคลที่มีความสามารถไม่ว่าหญิงหรือชายเข้ามาทำงานได้ร่วมกันได้ โดยคณะกรรมการชุดนี้มีจำนวนหญิง 7 คน และชาย 7 คนเท่ากัน ในการดำเนินกิจกรรมมีการแบ่งภาระงานโดยมอบหมายตามภาระหน้าที่เป็น

หลัก นอกเหนือจากภาระหน้าที่แล้วทุกคนจะช่วยกันทำงาน โดยแบ่งงานให้ฝ่ายหญิงทำหน้าที่เป็นฝ่ายการเงิน สวัสดิการ งานฝีมือ และฝ่ายประชาสัมพันธ์ ส่วนฝ่ายชายทำหน้าที่รักษาความปลอดภัย ฝ่ายสถานที่ ฝ่ายอำนวยการปฏิคม แต่หากบุคคลใดมีความถนัดด้านไหนก็สามารถดำเนินงานด้านนั้นได้ โดยไม่เกี่ยงว่าเป็นหญิงหรือชาย คนในชุมชนมองศักยภาพของบุคคลมากกว่าการจำกัดเพศ

กฎระเบียบ มีการจัดตั้งกฎระเบียบในการปฏิบัติเพื่อให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาพื้นที่เขตอนุรักษ์ กฎระเบียบในการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านเวียงใต้ นั้น เป็นระเบียบที่อยู่ภายใต้บันทึกข้อตกลงการปฏิบัติงานในโครงการเสริมสร้างการจัดการประมงโดยชุมชนระหว่างศูนย์บริหารการประมงน้ำจืดภาคเหนือตอนบน ลำปาง สำนักงานประมงจังหวัดเชียงราย และสำนักงานประมงอำเภอเทิง กรมประมงกับคณะกรรมการโครงการเสริมสร้างการจัดการประมงโดยชุมชน ดังนี้ ห้ามทำการประมงในเขตอนุรักษ์ด้วยเครื่องมือประมงทุกประเภท ผู้ใดฝ่าฝืนจับได้ครั้งแรกปรับ 5,000 บาทพร้อมบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ครั้งที่ 2 ปรับ 10,000 บาท และทางหมู่บ้านไม่ให้ความช่วยเหลือเรื่องต่างๆ ครั้งที่ 3 ปรับ 15,000 บาท พร้อมนำตัวส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินคดี และทางหมู่บ้านไม่ให้ความช่วยเหลือเรื่องต่างๆ ถ้าเป็นคนนอกหมู่บ้าน นำตัวส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินคดี

การเฝ้าระวัง ชุมชนมีการจัดเวรยามเฝ้าระวังบริเวณเขตอนุรักษ์และโดยรอบหมู่บ้าน ซึ่งดำเนินงานโดยชุดรักษาความสงบของหมู่บ้าน (ชรบ.) นอกจากนี้คนในชุมชนช่วยกันสอดส่องดูแลเขตอนุรักษ์ไม่ให้มีใครฝ่าฝืนกฎ

6

ผลที่เกิดขึ้นจากการทำ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

1 ด้านระบบนิเวศ ทำให้พันธุ์ปลาและสัตว์น้ำมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากมีแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งเพาะพันธุ์ ส่งผลให้เกิดความสมบูรณ์และความสมดุลของระบบนิเวศตามธรรมชาติในแม่น้ำลาว และแม่น้ำอิง

“ปลาพื้นเมือง ปลาแม่น้ำบ้านเราผสมกันไปหลายพันธุ์ ปลาชิวที่ตกขึ้นมาได้ ตัวใหญ่มาก ปลาข้าวตัวประมาณ 10 กิโลกรัม” (ศักดิ์ชัย วุฒิพรหม ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านเวียงใต้, สัมภาษณ์)

2 ด้านเศรษฐกิจ ชาวบ้านที่เป็นชาวประมงมีรายได้จากการหาปลามาจำหน่าย และสามารถหามาเป็นอาหารในครัวเรือนอีกได้ตลอดทั้งปี ส่งผลให้เกิดความมั่นคงทางอาหารของคนในชุมชน

3 ด้านสังคม เกิดการเสริมสร้างความสามัคคี และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือปฏิบัติ และร่วมรับผลประโยชน์จากการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ นอกจากนี้ในบริเวณเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำยังเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของครอบครัว สถานที่ออกกำลังกายให้คนในชุมชน และคนนอกชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์ มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของคนร่วมกัน

4 ด้านวัฒนธรรมประเพณี เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านเวียงใต้ได้ก่อให้เกิดสืบสานประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น มีการจัดกิจกรรมลอยกระทงทุกเดือนพฤศจิกายนโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนกับเทศบาลตำบลเวียงเทิง นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำ การสืบชะตาเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่เกิดมาจากการประยุกต์ประเพณีสืบชะตาของคนล้านนามาใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

5 ด้านการเรียนรู้ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านเวียงใต้ถือเป็นต้นแบบของแหล่งเรียนรู้แห่งหนึ่งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง มีองค์รวมภาคประชาชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายต่างๆ และนักเรียน นักศึกษาจากสถาบันการศึกษาเข้ามาศึกษาดูงาน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังเป็นการขยายแนวคิด และแนวปฏิบัติในการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำไปสู่ชุมชนอื่นๆ ในลุ่มน้ำอิงอีกด้วย

7

ปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้ เกิดความสำเร็จในการ จัดการเขตอนุรักษพันธุ์ สัตว์น้ำบ้านเวียงใต้

1 ชุมชนมีความตระหนักถึงความสำคัญของเขตอนุรักษพันธุ์ปลา จากการมีเขตอนุรักษพันธุ์ปลาทำให้ปลาในแม่น้ำลาวและแม่น้ำอิงเพิ่มขึ้น ประมงพื้นบ้านจับปลาได้มากขึ้น สามารถสร้างรายได้และมีปลาบริโภคในครัวเรือนได้ตลอดทั้งปี

“ช่วงแรก ๆ ชาวบ้านยังบ่นเรื่องของการทำเขตอนุรักษพันธุ์ แต่ตอนนี้ชาวบ้านก็เห็นด้วยว่าที่เราทำการอนุรักษพันธุ์นี้ เราไม่ได้ปิดตายเขตอนุรักษพันธุ์ เพียงแค่ใช้สัญลักษณ์ในการกำหนดเขต และกำหนดเป็นเขตอนุรักษพันธุ์ถาวรไม่เปิดให้มีการตก ชาวบ้านเริ่มเห็นด้วยก็เพราะว่า บางครั้งชาวบ้านออกไปหาปลานอกเขต มันเริ่มได้มา มีประชากรปลาเยอะขึ้นได้ปลามากขึ้น ปลาในแม่น้ำมันมีเยอะ ก็เลยถือว่าจุดนี้เป็นแหล่งอนุรักษพันธุ์และแหล่งเพาะพันธุ์ปลาไปในตัว” (ประสาท ปัญญากรม ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านเวียงใต้, สัมภาษณ์)

2 การมีผู้นำชุมชนความเข้มแข็ง มีศักยภาพ มีวิสัยทัศน์ มีการใช้ข้อมูลและความรู้ในการตัดสินใจทำกิจกรรม สามารถสร้างความเข้าใจให้แก่คนในชุมชน โดยผ่านการอธิบายถึงประโยชน์ของการอนุรักษพันธุ์และเริ่มดำเนินการก่อนเป็นตัวอย่างให้คนในชุมชน ซึ่งเมื่อคนในชุมชนเริ่มเข้าใจและเห็นความสำคัญของการอนุรักษพันธุ์แล้ว จะเกิดการมีส่วนร่วมและเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการดูแลรักษาเขตอนุรักษพันธุ์สัตว์น้ำ

“เงื่อนไขของความสำเร็จเกิดมาจากการทำให้เขาเห็นก่อน เพราะว่าถ้าเราไม่ทำให้ชาวบ้านยอมรับเสียก่อน ไม่ว่าจะทำอะไรก็ได้ผลดีไม่เป็นที่ยอมรับ ทำให้เป็นระบบ ไม่เกี่ยงงาน” (เจดีย์ ณ่านผู้ใหญ่บ้าน บ้านเวียงใต้, สัมภาษณ์)

3 คณะกรรมการชุมชนทั้งหญิงและชายมีการทำงานเป็นทีม การแบ่งบทบาทหน้าที่ที่ความรับผิดชอบของคณะกรรมการแต่ละคนตามความสามารถที่ชัดเจน เช่น การประสานงานภายในชุมชน การประสานงานกับหน่วยงานภายนอก การเป็นอาสาสมัครเฝ้าระวังดูแล ปกป้องการลักลอบจับปลาในเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา

4 ความสามัคคีของคนในชุมชนที่ร่วมแรง ร่วมใจ และเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ การดูแลรักษาเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านเวียงใต้ร่วมกับแกนนำชุมชน

5 การได้รับสนับสนุนและหนุนเสริมจากหน่วยงานภายนอก ทั้งภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรพัฒนาเอกชนในด้านวิชาการ ข้อมูล ความรู้ การพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆ งบประมาณ รวมทั้งการสื่อสารข้อมูลชุมชนต่อสาธารณะ

8

ความท้าทาย

1. การเพิ่มขึ้นของปลาต่างถิ่นในแม่น้ำลาวและแม่น้ำอิง ได้แก่ ปลาชะโด ซึ่งปลาชะโดจะกินปลาชนิดอื่นเป็นอาหาร นอกจากนี้ยังมีปลาชัคเกอร์ (ปลาดูด) ที่ชุมชนไม่นิยมนำมาบริโภคหรือจำหน่ายได้

“ปัญหาของเราช่วงอนุรักษ์พันธุ์ปลาก็เจอปลาชะโดที่เป็นปัญหา แก้ไขยากเรากำลังหาทางแก้ไขอยู่ ปลาชะโดนั้นดูมาก มันจะกินทุกอย่าง เราเปิดให้มีการตกปลาชะโด แต่ปลาก็ไม่กินเบ็ด” (ศักดิ์ชัย วุฒิพรหม ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านเวียงใต้ , สัมภาษณ์)

2. การลักลอบจับปลาในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ โดยคนต่างถิ่นหรือต่างหมู่บ้านที่ไม่ทราบว่าเป็นเขตนี้ ชุมชนได้ทำเป็นเขตอนุรักษ์ แต่ปัญหานี้ได้ลดลงมาก เพราะการสร้างความเข้าใจ และการบอกต่อกันของชาวประมงต่างถิ่นที่มาหาปลาในแม่น้ำลาวและแม่น้ำอิงว่าเป็นเขตอนุรักษ์

9

ข้อเสนอแนะ และทิศทาง ในการจัดการเขต อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ บ้านเวียงใต้ในอนาคต

1. การดำเนินงานในเขตอนุรักษ์มีข้อจำกัดด้านทุนสนับสนุน จึงควรจัดทำกองทุนในการดูแลรักษาเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและกองทุนอาหารปลา เพื่อเป็นกองทุนหมุนเวียนของเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาระยะยาว โดยคณะกรรมการหมู่บ้านได้เสนอให้มีการจัดสรรงบประมาณของหมู่บ้านเพื่อซื้อตู้จำหน่ายอาหารปลาแบบหยอดเหรียญมาตั้งไว้ในบริเวณเขตอนุรักษ์ เพื่อให้คนในชุมชน คนนอกชุมชน หรือผู้ที่ศึกษาดูงานสามารถซื้ออาหารให้ปลาในเขตอนุรักษ์ได้ โดยเก็บรายได้ส่วนต้นทุนไว้เป็นกองทุนในการบริหารจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาต่อไป นอกจากนี้ควรมีการประสานทางงบประมาณจากองค์กรหรือหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนมาสนับสนุน

“แต่ก่อนจะมีการซื้ออาหารปลามาได้สูง มันติดปัญหาตรงที่ว่าบางครั้งเราไม่มีเวลาที่จะต้องมาให้อาหารปลาเอง พอดีมีงบประมาณของหมู่บ้านที่เหลืออยู่นิดหน่อยก็เลยไปซื้อตู้หยอดเหรียญมา ราคาประมาณ 30,000 บาทในแต่ละวันมีการเปิดตู้หยอดเงินได้ประมาณ 100 กว่าบาท ก็ยังดีอยู่ เราเองก็ไม่ต้องมานั่งเฝ้า หรือให้ชาวบ้านมาขาย บางครั้งก็ 2-3 วันเปิดตู้เอาเงินออกมาเก็บไว้” (ประสาท ปัญญาหม ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านเวียงใต้, สัมภาษณ์)

2. ด้านภูมิทัศน์เพื่อให้เป็นดึงดูดนักท่องเที่ยว จึงควรมีการปรับปรุงและจัดภูมิทัศน์ในบริเวณเขตอนุรักษ์ โดยดูแลต้นไม้ดั้งเดิมที่เกิดขึ้นเองในเขตอนุรักษ์ และปลูกต้นไม้เพิ่มเพื่อรักษาระบบนิเวศของเขตอนุรักษ์ให้มีความร่มรื่น และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของคนในและนอกชุมชน

3. การเพิ่มประชากรปลาในเขตอนุรักษ์ให้มากขึ้น ควรมีการจัดทำกระชังอนุบาลลูกปลาก่อนปล่อยลงสู่แม่น้ำ เพื่อให้ปลาแข็งแรง มีความคุ้นชินกับสภาพของแม่น้ำ และเมื่อปล่อยไปแล้วจะสามารถอยู่รอดตามธรรมชาติได้ นอกจากนี้ควรมีการขยายเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเพิ่มขึ้นไปถึงสะพานข้ามแม่น้ำลาวเพื่อเพิ่มพื้นที่ปลอดภัยให้ปลา

4. การเพิ่มประชากรปลาในแม่น้ำอิงอย่างยั่งยืน ควรมีการสร้างความร่วมมือ และขยายเครือข่ายการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำลาว และแม่น้ำอิงให้กับชุมชนใกล้เคียง และควรมีการพัฒนาและยกระดับเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และศูนย์เรียนรู้ด้านการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแม่น้ำลาว-อิง ซึ่งเป็นการขยายองค์ความรู้ไปสู่เยาวชนและสาธารณชน

5. ในการดำเนินกิจกรรมยังขาดงบประมาณในการสนับสนุน จึงควรมีการประสานหางบประมาณเพื่อนำมาสนับสนุนการทำการกรมเขตอนุรักษ์ จากองค์กรหรือหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน

▲ รูปที่ 8 การปรับปรุงภูมิทัศน์ สร้างพื้นที่สีเขียวบริเวณเขตอนุรักษ์

เอกสารอ้างอิง

เอกสาร:

ชุมชนบ้านเวียงใต้ หมู่ 15. แผนชุมชน พ.ศ 2559 บ้านเวียงใต้ หมู่ 15 ตำบลเวียงเทิง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย. มปป, เอกสารอัดสำเนา.

โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน.

ข้อมูลบริบทชุมชนบ้านเวียงใต้. มปป, เอกสารอัดสำเนา.

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. ข้อมูลพื้นฐานบ้านเวียงใต้ หมู่ 15 ตำบลเวียงเทิง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย. มปป,

เอกสารอัดสำเนา.

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. วัตถุประสงค์. วัตถุประสงค์ : การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาโดยชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำและวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำอิง. เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์ ,2558.

สัมภาษณ์ :

1.	นางสาวเฉลียว	ณ น่าน	11.	นางมณฑา	กองแก้ว
2.	นางพิกา	มามงคล	12.	นางชวนพิศ	แก้วหุ้ง
3.	นางผ่องพรรณ	จำรัส	13.	นางผ่องพรรณ	จำรัส
4.	นายประสาท	ปัญญายม	14.	นางอำพรรณ	เวียงเกตุ
5.	นายสุรศักดิ์	แวววิระกุล	15.	นางสาว พิกา	มามงคล
6.	นายประดิษฐ์	วงศ์คำปา	16.	นางกัลยาณี	เวียงเกตุ
7.	นายเทียนชัย	กองวงศ์	17.	นายประสิทธิ์	ณ น่าน
8.	นายศักดิ์ชัย	วุฒิพรหม	18.	นายบุญย้าย	วรรณชัย
9.	นางไพรวรรณ	วรรณสาร	19.	นายวิศิษฐ์	วงศ์สว่าง
10.	นางสุชาติ	แก้วกระจ่าง			

ภาคผนวก

ตารางที่ 1 ปฏิทินผลผลิตของชุมชนบ้านเวียงใต้ และการแบ่งบทบาทหญิง – ชาย ในการทำกิจกรรม

กิจกรรม	ช่วงเวลา	บทบาทผู้หญิง	บทบาทผู้ชาย
หาปลาในแม่น้ำ/ ปลาเลี้ยง	ตลอดปี	ทำยเรือ/พายเรือ/ขาย ปลา	ทอดแห/ปักเบ็ด/หาปลา/หับ ดักปลา
บ่อกึ่ง	ตลอดปี	ให้อาหาร/ขายกึ่ง	จับกึ่ง
ไร่ข้าวโพด	พ.ค-ส.ค ก.ย-ม.ค	ใส่ปุ๋ย/ดายหญ้า/รดน้ำ/ เก็บเกี่ยว/ขาย/เก็บเงิน	ไถพรวน/หยอดเมล็ด/ใส่ปุ๋ย/ ดายหญ้า/รดน้ำ/เก็บเกี่ยว/ขาย
สวนลำไย	ดูแลตลอดปี	ใส่ปุ๋ย/แต่งกิ่ง/ใส่ฮอร์โมน/ เก็บผลผลิต/ขาย	ใส่ปุ๋ย/แต่งกิ่ง/ใส่ฮอร์โมน/เก็บ ผลผลิต/ขาย
สวนปาล์ม	ตลอดปี	รดน้ำ/ใส่ปุ๋ย/เก็บเกี่ยว/ ขาย	ดายหญ้า/รดน้ำ/ใส่ปุ๋ย/เก็บ เกี่ยว/ขาย
ทำนา	พ.ค-ม.ค	หว่านกล้า/ถอนกล้า/ ดำนา/ขาย/เก็บเงิน	ไถนา/เตรียมแปลง/หว่านกล้า/ใส่ ปุ๋ย/ถอนกล้า/หว่านกล้า/ดำนา/ ใส่ปุ๋ย/ตัดหญ้า/เก็บเกี่ยว/สีข้าว/ ขาย
ไร่มันสำปะหลัง	พ.ค-ม.ค	ปลูก/ใส่ปุ๋ย/ขาย	ขึ้นแปลงไถ/ปลูก/รดน้ำ/ใส่ปุ๋ย/ ดายหญ้า/เก็บผลผลิต/ขาย
เลี้ยงวัว	ดูแลตลอดปี	ซื้อ/เลี้ยงแบบปล่อยใน สวน/ให้อาหาร/ขายแลกล เปลี่ยน	ซื้อ/เลี้ยงแบบปล่อยในสวน/ให้ อาหาร/ขายแลกลเปลี่ยน
เลี้ยงไก่	ดูแลตลอดปี	เลี้ยงแบบพื้นบ้าน เลี้ยง ปล่อย/ให้อาหาร/ขาย	เลี้ยงแบบพื้นบ้าน เลี้ยงปล่อย/ ให้อาหาร/ขาย

ตารางที่ 2 พันธุ์ปลาและสัตว์น้ำที่พบในบริเวณแม่น้ำลาวและแม่น้ำอิง

ประเภทของพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำ

1. ปลาเกล็ดดี	29. ปลาแวน
2. ปลาข้างลาย	30. ปลาสะลากเมือง
3. ปลากดเหลือง	31. ปลาสะเต็ด
4. ปลาแกงหัวเหลี่ยม	32. ปลาเป่า
5. ปลากะบาล	33. ปลาสะตูบ
6. ปลากัด	34. ปลาสิก
7. ปลากั้ง	35. ปลาปากงอน, สะลาก, กระจดี
8. ปลาเข้ดำ	36. ปลาหลด / หลด
9. ปลาเข้เหลือง	37. ปลาหลด
10. ปลาเข้ขี้	38. ปลาหลิมจระวี
11. ปลาค้าวหมึก	39. ปลาสลิด
12. ปลาสลึงยอน	40. ปลาเอี่ยน
13. ปลาขอ	41. ปลาปก
14. ปลาดุกด้าน	42. ปลาอีมอนดอกรัจว,
ปลาอีมอนข้างลาย
15. ปลาดุกอุย	43. ปลาอ้าว / ปากอ้าว
16. ปลาหวาน	44. ปลาแกด
17. ปลาตาบลาว	45. ปลาฝา/ ฟาออง
18. ปลาชิว (ชิวหนวด,
ชิวแถบ, ชิวข้าว, ชิวบาง)	46. ปลาซ่า/ ปลาข้างลาย
19. ปลาเข้ม	47. ปลาชะโด
20. ปลาบอกหม่น	48. ปลาดูด
21. ปลาบู่	49. ปลาขาว
22. ปลาตอง (ดาว) ตีอแต็บ	50. ปลาไน
23. ปลามะแปบ	51. ปลานวลจันทร์
24. ปลาป้อม	52. ปลานิล
25. ปลาตะเพียนขาว	53. กุ้งฝอย
26. ปลาเพี้ย	54. ตะพานน้ำ
27. ปลาเขี้ยวไก่	55. เต่า
28. ปลามัน	

THE CENTER FOR
PEOPLE AND FORESTS

ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (RECOFTC) ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2530 เป็นองค์กรที่มีลักษณะเฉพาะและมีความสำคัญ ในแวดวงของงานด้านวนศาสตร์ชุมชน และยังเป็นองค์กรความร่วมมือในระดับประเทศที่ไม่แสวงหาผลกำไร เป็นองค์กรที่มีความเชี่ยวชาญในการเสริมสร้างศักยภาพด้านวนศาสตร์ชุมชน และการพัฒนาการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน

รีคอฟดำเนินงานโดยความร่วมมือกับเครือข่ายยุทธศาสตร์และภาคีพันธมิตร ซึ่งรวมถึง ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรภาค ประชาสังคม ภาคธุรกิจ ชุมชนท้องถิ่น รวมถึงสถาบันวิจัยและสถานบันการศึกษาทั้งในระดับประเทศ และภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก ด้วยประสบการณ์ในระดับนานาชาติที่มากกว่า 30 ปี ภายใต้แนวทางที่หลากหลายในการเสริมสร้างศักยภาพ ที่ครอบคลุมถึงการวิเคราะห์และศึกษาวิจัย การสร้างพื้นที่สาธิต และจัดทำเอกสารด้านการฝึกอบรม โดยเป็นองค์กรที่ร่วมสร้างนวัตกรรมเพื่อแก้ปัญหาทางน เพื่อคนกับป่า บนหลักการในสิทธิที่เข้มแข็ง มีธรรมาภิบาล และการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (RECOFTC)
ตู้ ปณ. 1111 ที่ทำการไปรษณีย์เกษตรศาสตร์
กรุงเทพมหานคร 10903
โทรศัพท์ +66(0) 2940 5700
โทรสาร +66(0) 2561 4880
Thailand.info@recoftc.org
www.recoftc.org/country/Thailand
FB: ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า ประเทศไทย